

LOTZ KÁROLY EMLÉKEZETE¹

Lotz Károly száz évvel ezelőtt született Homburgban, Németországban. Ötéves fiúcska lehetett, amikor magyar anyja hazahozta. Itt tanult valamiképp rajzolni Marastonitól és Webertől, azután Bécsbe került, Rahl iskolájába. Hazatérve, szinte páratlanul gazdag munkát végzett. És itthon fejlődött Magyarország egyik legnagyobb festőjévé.

Élete folyása olyan egyszerű, hogy csaknem eseménytelen. Annál gazdagabb volt belső élete, amelynek élményeit szinte tékozló kézzel hintette szíjjel művein. Talpig művész volt és művészetében benne van az életrajza is. Mint annyi más fiatalember, ő is idegen hatás alatt kezdte meg pályáját, de kevesen vannak, akik annyira önállókká tudtak fejlődni, mint ő férfikorában. Az a derűs, boldog világ, amelyet az ő esete teremtet meg, valóban az övé. Gazdag ajándék, amelyet reánk és utódainkra hagyott.

Művészetének kezdetei nem emlékeztetnek a későbbi nagy falfestmények mesterére, a szép női aktok, női arcképek festőjére. Olyan képek ezek, amelyeknek hősei magyar parasztemencek és legények, képek a csárdá előtt, azután az Alföld ménesei, a végtelen róna fölött elnyargaló vihar, az aratás, a behordás képei, valamennyin a legnagyobb határozottsággal élezte ki a tárgy magyar jellemét. Ki is állította ezeket úgy Pesten, mint Bécsben, sőt jórészüket éppen bécsi tanulóéveiben festette, amikor pedig Rahl oldalán egészen más természetű feladatokat kellett megoldania. Mi vonzotta mégis éppen ezekhez a témákhoz ott az idegenben? Egyszerű volna rámondani, hogy ekkor még mindig élt a romantika, amely az érdeklődést egy ilyen tárgykör felé is irányította. Ez azonban csak felszínes és sovány válasz volna, mert éppen a mi esetünkben és éppen minálunk sokkal hatalmasabb erők működtek közre a fiatal Lotz esetjének irányításában.

Az egyik az, hogy a magyar táj és az Alföld népe voltak a mester legerősebb korai emlékei. Zsenge gyermekkorában Vác körül és az Alföldön vésődtek lelkébe, amelyben távoli homburgi szülőhelye alig hagyhatott

nyomot. Más művészekben is szinte eltűrülhetetlen jegy marad az ifjúkor élménye: Paál László tájaiban megérezzük a hunyadi erdők mélyének hangulatát, Munkácsyban gyermekkor tragikumát, Szinyei Merse Pálban a sárosi dombok virulását, Madarászban az egykori honvéd lázongását. Lotz is vitt magával ilyen emlékképeket s ezek kísértették Bécsben, merőn idegen viszonyok, merőn más művészi célkitűzések közepette is. Ami meghitt és kedves volt a gyermek lelkének, az alakot öltött az ifjú eseteje alatt.

Van azonban még egy körülmény, amelyre itt nagyon hangsúlyozottnak kell rámutatnunk. Akkor, amikor Lotz Bécsben tanult és akkor is, amikor hazaköltözött Pestre, nálunk a bécsi abszolutizmus volt az úr, amelynek egyik fontos célja a magyar érzés és a magyar gondolat gyökeres kiirtása volt. Osztrák képek, osztrák zsandárok, osztrák cenzúra igyekeztek minden eszközzel letörni a magyarság öntudatát. Ma már tudjuk, hogy ez nem sikerülhetett, akkor azonban szinte reménytelennek látszott a helyzet. A bécsi szándékkal szemben magyar írók, magyar művészek vették föl a harcot. A költők burkolt célzásokkal, allegorikus és szimbolikus költeményeikkel, a festők egy része céltatos történeti festményekkel bátorították és biztatták a közönséget vagy ítélkeztek a rendszer fölött. Mentül erősebb volt az idegen nyomás, annál egyetemesebbé nőtt az ellenhatás. Soha nem látott erővel dagadt hatalmassá a magyar öntudat. Feszül ekkor tervezte meg a pesti Vigadó, amelyben arra törekedett, hogy tősgyökeresen magyarnak érezze mindenki. Egy bécsi építész valóban el is nevezte „Krystalisierter Czardas“-nak. Ilyen érzések jutatták arra az öletre, hogy magyar karikatidokat alakítson, subás juhászokból. Bármiként vélekedjék is valaki egy ilyen stilisztikai szándékról, az bizonyos, hogy e tervekben a kor különleges magyar hangulata szól hozzánk. Bármint bizonyíthatják is, hogy ez romantika: itt és ekkor jóval többet jelentett egy stílusmegállapításnál. Madarász és Székely korai történeti képeire is utalhatunk: ebben is túl az egyszerű történeti kép szándékain, még egy egyetemes magyar érzés is vezette ezeket a mestereket és nem is értenők meg őket teljesen, ha ezt figyelmen kívül hagyóknak. Min-

¹ Felolvasta a szerző a Szinyei Merse Pál Társaságnak a Magyar Tudományos Akadémia palotájában az évi december hó 14-én tartott Lotz Károly-emlékülőnépén.

LOTZ KÁROLY: MÉNES
A Magyar Szt. Korona tulajdona

LOTZ KÁROLY: ZIVATAR A PUSZTAN
Szépművészeti Múzeum

denki tudja, hogyan tolmácsolták ezt az érzületet íróink. Valóságos magyar világ támadt életre és ez megnyilvánult mindenben, még az élet apróságaiiban is. Szóljunk-e arról, hogy az elnyomatás idején volt legkiadósabb a magyar viselet divatja, amelyet európai ismeretűvé tett Eugénia francia császárné? Vagy arról, hogy művészeink még kicsiny külföldökben is magyaroknak kívánták magukat

mutatni? Mikor Párizsban Théophile Gautier elragadtatással írt Madarász Viktor történeti képeiről: Madarász ünneplő magyar ruhában keresztet föl, hogy köszönetet mondjon neki. Szinyei Merse Pál zsinóros atillában járt a müncheni Piloty-iskolába, Izsó Miklós magyar ruhában járt-kelt Münchenben, Jankó János Bécsben. Idehaza is magyar ruhával prűszköltették meg az osztrák bürokratákat

LOTZ KÁROLY: MÉNES
Szépművészeti Múzeum

LOTZ KÁROLY: MEGLEPETT ASSZONYOK
Turóczi Sándor úr tulajdona

művészeink, mi több, egy derék építész, Fryz Lajos, osztrák születésű, aki azonban hozzáink szakadt, megismert, megértett, megszeretett minket, bár magyarul egy szót sem tudott, magyar ruhában árvalányhajas kalappal a fején, fokossal a kezében járt-kelt Baja és Pest-Buda utcáin. Kicsiny dolgok, mondhatná valaki, de ezek a mikrografikus adatok is hozzátartoznak e korbeli emberek megértéséhez. Közéjük tartozott a külföldön született, de minden ízében magyarra lett Lotz Károly is. Ő, Petőfi szenvedélyes olvasója, utóbb illusztrátora, az Alföld és a magyar parasztnép ösmerője, a maga módjára és a maga eszközeivel tett hitvallást érzületéről. Magyar életképeit nem szabad pusztá néprajzi ábrázolásoknak tekintenünk: ezek is szervesen illeszkednek bele abba a nagy kórusba, amelyben írók, művészek, tudósok, politikusok kicsiny és nagy eszközökkel igyekeztek kivívni egy népnek az élethez való jogát.

Ha így megtudtuk, hogy miféle őstalajban gyökeresnek Lotz Károlynak ezek a képi, még arra a kérdésre kell megfellelnünk, hogy milyenek azoknak tisztán festői sajátosságai. Itt mindjárt meg kell állapítanunk, hogy a mester ezeknek még jó részét ifjú korában festette s hogy tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy igen sokjukon még megérzik tanítójának, Rahlinak hatása. Ez első sorban az alakokon látszik meg, amelyek még átlagosítottak, formáik nagyra dagadtak, a ruha öblös, nagyrödjű, a szín még nagyobbára mélyre hangolt, nehéz, mintha még külön fizikai súlya volna, a kompozíció rendszeren feltűnően tömörített. Csupa olyan vonás, amely Lotzot ebben a korszakban még jellemzi s amelyek művésztete virulásának idején soha többé nem találhatók képein, sőt mi több: e vonásoknak éppen ellenétét válnak reá nézve jellemzőkké.

Abban az első korszakban azonban még híven követte a tanítvány a bécsi mester elveit; mint ez, ő is egyenesen igyekezett a „római formát a velencei színnel”, ő is azon volt, hogy a formák Michelangelo erejét és nagyságát sugallják, amelyeken mélyből előtűró velencei szín parázslik. Ez természetesen Rahlnak sem sikerülhetett és nála is olyan formulává vált, amelyet nem tarthatunk nagyra. Nem csoda, ha a fiatal tanítvány kezén sem vált tehetségéhez méltó kifejező eszközzé.

Rahl 1865-ben meghalt és Lotz hazaköltözött fővárosunkba. Itt merőben más viszonyok közé került, mint amilyenek közt Bécsben élt. Mert alig hogy hazatért, nagy megrendeléshez jutott: az új pesti Vigadó falképekkel kellett felékesítenie, a Tündér Ilona ciklussal. Ilyesmire Bécsben nem is gondolhatott, ott legfőbbjeleg segédje volt Rahlnak falképek festésénél. Pesten azonban a maga kedve szerint adhatta elő művészi

mondanivalóit. Pár évvel később, 1869-ben megkapta a megrendelést a Nemzeti Múzeum főlépcsőházának történeti falfestményeinek egy részére, a másik részt iskolatársa, Than Mór festette.

Már magában véve az, hogy ekkor Pesten ilyen arányú művészeti munkákra kerülhetett sor, nagyon sokat mond. Jelenti az idők gyökeres változását, mert csak tíz évvel korábban is vajon ki mert volna ilyen feladatok lehetőségéről álmodozni? Jelenti a jövőbe vetett szilárd bizalmat, holott eddig minden ember a multat keseregte. Jelent egy termékeny, optimista hangulatot, cselekvési vágyat és rendületlen önbizalmat. Ezekből az új viszonyokból és lelki hangoltságokból született meg az új Magyarország és ebbe az új Magyarországra jutott most Lotz Károly, akit a jó sors éppen akkora optimizmussal áldott meg, mint amekkora akkor úrrá vált mindenkin. Közönség és művész rátalált egymásra.

Amikor Lotz Károly Pesten letelepedett, mindenki tisztában volt azzal, hogy utolsó órája ütött az elnyomatásnak. A közigazgatási csatavesztést gyorsan követte a kiegyezés, az önálló magyar minisztérium kinevezése, a magyar törvényhozás újjáéledése. És mindezt olyan gyorsan követte Buda és Pest szerves egyesítése, óriási vállalatok megindítása, ipar és kereskedelem soha nem látott föllendülése. Budapestből főváros, a fővárosból világváros lett. Egyre-nárra nőttek ki a földből a régi kispolgári házacskák helyén a nagy középületek és paloták, amelyek falsíkjaiban festői ékességre vágytak. Senki ezen a téren annyit és akkora föladatakhoz nem jutott, mint Lotz a hatvanas és a kilencvenes évek közt. Ezek a nagyrészt kompozíciókon lépésről-lépésre követhetjük művészetének kialakulását, amely falképein, az Operaház Olimpusában érte el a delelő pontját.

A Vigadó Tündér Ilonáját és a Nemzeti Múzeum főlépcsőháza frízeit az operaházi nagy festményről csaknem két évtized választja el. Ez alatt az idő alatt Lotz Károly nemcsak hogy rátalált igazi egyéniségére, hanem azt gazdagon virágzóvá fejlesztette.

Mert eleinte, a korai falképsorozatokon még megérzik Bécs hatása. Tudása és komponálókészsége teljes ugyan, de még nem egészen az övé. A csoportok még felfokozottan tömörök, egy formalizmus kemény köztötsége érzik meg rajtuk, olyan elemek, amelyek nem Lotz alaptermészetében, hanem a Rahl-iskolában gyökeresnek. Virulásának delelőpontján ennek utolsó nyoma is elvész, helyét szabad bogtazengetté foglalja el. A korai képeken tagbasztandó alakok a kép hősei, még akkor is, ha Tündér Ilonáról van szó. Ezeket majd később karcsú, szinte súlytalan Pszichék és Múzsák fogják felváltani. Eleinte szinte reliefszerű a csoportok összefü-

zés és ezt a szoborszerűséget emeli a drapériák redővetésének súlya, öblös formái és az, hogy a drapéria szinte körülírja a plasztikai formákat és azokat még súlyosabbá dagasztja. Ennek pontos ellentétét látjuk később, amikor sikerült magáról lehántania bécsi emlékeit. Az Olimpusban szabadon csapok a drapéria a sugar testek körül, a szoborszerűséget pedig feloldott festőség váltja fel. A szín is súlyos meg az első képeken, tömör, mintha nem szabadult volna még meg a festék anyagától. Később derűs, könnyedé, optikaivá válik a szín, világos harmóniák váltják fel a mély bécsi skálát. Erre is az Olimpusz a legzsebb példa, amely egy optimista lélek életmegérzésében és nem egy akadémikus elvben gyökerezik.

Lotz stílusának ezek a változatai szépen tanulmányozhatók többi falfestményein. Számuk nagy, hiszen 6 volt kora legkeresztetebb festője. Egész sor templomot ékesített Budapesten (Mátyás-templom, ferencvárosi templom, a lipótvárosi „bazilika”, a ferenciek temploma), azután Pécsert, Tihanyban. Csaknem minden nagy középületünk őrzi falképeit, a királyi vár, a Tudományos Akadémia, az Egyetemi könyvtár, a régi börze, a Keleti pályaudvar, az Országház, az Igazságügyi palota, a Műcsarnokok és a régi Városháza. Magánpaloták egész sorának mennyezetét díszítette. S ez még mindig csak egy része élet: művének. Valóban, vaskos kötettedagadna a monografia, amely minden munkáját részletesen akarná ismertetni. Hiszen a Szépművészeti Múzeum egymaga ezernél több képét, kartonját, rajzát gyűjtötte össze.

Mialatt Lotz Károly a falfestményekkel foglalkozott, olyan más természetű képek egész serege is született meg műtermében, amelyek magukban véve is éppen elégségesek volnának egy emblemet munkájának. Azokra az olajfestményekre gondolok, amelyeken a női test szépségét ünneplte és azokra az arcképekre, amelyeknek modelljei nagybőrára szintén nők, Budapest szépi asszonyai. Az utóbbiak mindegyike szinte halkszavú bók, a művészi szándék ite nem annyira az egyéni realizetikus jellemzés, mint inkább a vágy: a valóságot tetézni olyasvalamivel, amit Lotz magának női szépségidéjének alkotott. Kívétel leányának, Kornéliának nagyszámú képmása, ezekben a legszerencsésben találkoztunk Lotz Károly ideáljával a valósággal. Bennük jellemzés és alakítás tökéletes egységgé olvadt össze. Mindjárt megjegyezhetjük azt is, hogy ez a páratlan Kornélia-sorozat a stílusakadulási tanulmányozására ritka beszédes példa és magában is teljesen megvilágítja a mester második korszakának művészi kibontakozását.

Vénuszok, Pszichék, Múzsák és az allegorikus női alakoknak szinte beláthatatlan

sora csatlakozik hozzájuk, olykor a közös modell révén is. Sugár és könnyed alakok, szabad mozdulatban. A legtöbbször mozdulatát egészen halk kontrasztosított élénkíti. Legtöbbször enyhe diagonálisba állította a képbe, az epidermis hamvasságot finoman kiemeli a testre vagy amellé simuló fehér vagy gyöngyházzsínű lepel. Mint ezek a festői elemek, úgy a szín is fokozza e szép jelenségek könnyedségét és a szín is, mint a kompozíció egyéb elemei, távol a régi bécsi páthosztól, halkan lefokozottak. Hosszan lendülő, finom ruganyosságú vonalak ölelik körül a könnyed formákat és valamely, csak Lotznak sajátos zeneiséget visznek a képbe. A harmonizálás a legvilágosabb.

Talán nem túlozunk, ha éppen így fejta műveiben érezzük egyéniségének legközvetlenebb hasonmását. Ezekben nyilvánul meg legvilágosabban lírai alaptermészete. A melódikus elem, amely e munkáin oly feltűnően érvényesül, azután vonalainak ritmikája rávallanak a zene emberére. Valóban, Lotz rajongott a zenéért, maga is művelte, meghitt barátai mesélik, hogy olykor órahosszat ült pianinója mellett s játszott klasszikus kompozíciókat. Aki erre van hangolva, annál nem csodálkozhatunk, hogy a melódia finom vonalvezetése látható alakot is ölt képein. A dráma, a tragédia idegen volt a galambszívű mesternak, aki a szépség finom kultuszában élte ki művészi vágyait. Valami nemes veretű epikurizmus volt művészetének egyik fontos motora. Ez az optimista lélek a gyermek naiv örömeivel nyúlt mindenhez, ami lelkeben visszhangot keltett. Mindezeknek a lelki adottságoknak kifejezést is tudott adni. Terméketlen lett volna ez a belső hangoltság, ha nem készítette volna a váznon való cselekvésre. Valóban: a művészet cselekvés, de akkor teljesedik ki igazában, ha alakítása tökéletesen visszatükrözi a művész legbensőbb világát. Ehhez rendkívüli készség kell és ennek a készségnek kevés olyan biztos a várt, mint Lotz Károly. Egyik tanítványától tudom, hogy amikor nagy kartonjait rajzolta, hosszú botra kötött egy vastag darab rajzszetet és annak végét fogva rajzolta fel modell nélkül a legbonyolultabb, alálátásos, rövidülésekkel teljes alkotásokat. Ama ritka esetek egyike, amikor a kéz tökéletesen engedelmessé válik a lélek akaratának.

Ez a rendkívüli felkészültség azonban sohasem csábította Lotzot a virtuozkodásra, amely oly könnyen viszi a festőt lejtőre. Olyan emelkedett volt a felfogása a művészetről, hogy ezt valósággal profanzálásnak érezte volna. Egész ember volt, aki műveiben őszintén és egészen adta magát.

LYKA KÁROLY

LOTZ KÁROLY: FÜLEMÜLEDAL
Dr. Hesser Andoréné úrnő tulajdona

LOTZ KÁROLY: ALVÓ BACCHANSNO
Bárá Pap Géza úr tulajdona

LOTZ KORNELIA ARCKEPE

LOTZ KÁROLY:

FIATAL LEÁNY ROSZTUMBEN

Bonfai Hívás 1946. évi különdoma